

Croatica XXII (1991) — 35/36 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Mirjana Stančić

FRIEDRICH NIETZSCHE I HRVATSKA MODERNA

UDK 886.2

Već kasnih devedesetih godina 19. stoljeća bilježimo intenzivnu recepciju filozofije i pjesništva Friedricha Nietzschea u književnosti hrvatske moderne. Nietzscheovo nekonvencionalno filozofsko mišljenje, atradicionalistički pristup kulturi, teza o estetskom amoralizmu bili su bliski reprezentativnim autorima moderne. Kao i u ostalim europskim književnostima i u hrvatskoj moderni recepcijski je najprisutniji mit o natčovjeku i Nietzscheova aforistika.

Neujednačenosti oko periodizacije hrvatske moderne (od 1895. do 1910. ili 1897. do 1903. — teza o kratkotrajnom cvatu moderne — ili pak od 1895. do 1914)¹ nisu bitno utjecale na ispitivanje njezina središnjeg recepcijskog fenomena: utjecaja djela njemačkog filozofa i pjesnika Friedricha Nietzschea, budući da s jedne strane estetika recepcije ne nalaže poštivanje čvrstih vremenskih granica pri praćenju lektire određenog autora, a s druge je strane svako od predloženih rješenja periodizacije moderne podjednako označeno prisutnošću recepcije F. Nietzschea. O europejnosti moderne svjedoči upravo brzina, raznolikost izvora i sporadičnosti usvajanja djela i ideja njemačkog filozofa. Njemački je germanist Bruno Hillebrand, ispitujući recepciju Nietzschea i njezino uključivanje u estetsku produkciju njemačke književnosti u razdoblju od 1873. do 1963. ustvrdio: »Oko 1890. započinje iznenada i jednako žestoko sukobljavanje s Nietzscheom. Njegove su misli već i ranije djelovale zapaljajuće, ali ipak samo pojedinačno i u krugu suvremenika koji su mu bili bliski.«² Mogli bismo reći da se s pomakom u fazi od nekoliko godina ova tvrdnja može primijeniti i na hrvatsku književnost u doba moderne, na njezine najistaknutije autore, kao i zainteresirane suvremenike koji su djelovali izvan estetskog idejnog programa Mladih.

S Nietzscheom su se Mladi (»praške«, »bečke« i »bečko-zagrebačke« grupe podjednako) upoznavali izravnom lektirou u gradovima svojih studija — Beču, Münchenu, Pragu — te praćenjem napisa o Nietzscheu u njemačkim i austrijskim književnim časopisima. Iz uvida u biblioteke kojima su se služili odn. u knjige koje su naručivali za svoja književna udruženja, očituje se da je Nietzsche pripadao u obaveznu lektiru generacije rođene sedamdes-

¹ Navedimo dva karakteristična primjera pokušaja periodizacije moderne: M. Šicel navodi godine 1897. i 1898. kao početak pokreta hrvatske moderne, kad Mladi započinju proklamirati svoj put negiranjem svega tradicionalnog u programima i manifestima. Donju granicu zaključuje s godinom 1916, jer poslije nje nijedan od stilova moderne nije snažnije nazočan. (Usp. M. Šicel, *Specifična obilježja književnosti moderne*, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb 1978, str. 393—412.) Vlatko Pavletić predlaže alternativno kao godine početka i kraja »moderne« 1895. do 1910, i 1897. do 1903. (teza o »kratkotrajnom cvatu moderne«), usp. V. Pavletić, *Hrvatska moderna*, Sarajevo 1960.

² Bruno Hillebrand, *Nietzsche und die deutsche Literatur*, Tübingen 1978, sv. 1, str. 1. Uvidom u literaturu o Nietzscheu, nastajalu tijekom posljednjih desetak godina, primjećujemo da se najčešće pojavljuju studije o recepciji Nietzschea kod pojedinačnih europskih autora, ili pak u nacionalnim književnostima izvan njemačkog govornog područja. Kao protutežu uvriježenoj europocentričnosti u književno-znanstvenim ispitivanjima recepcijskog fenomena »Nietzsche« navedimo recentnu studiju Hansa J. Beckera *Die frühe Nietzsche-Rezeption in Japan (1893—1903). Ein Beitrag zur Individualismusproblematik im Modernisierungsprozess* (Wiesbaden 1983).

tih godina,³ pa su stoga bili izbliza izloženi mitu o prevrednovatelju moralnih i estetskih normi. Ne smijemo zaboraviti da je bavljenje Nietzscheom devedesetih godina u zemljama njemačkoga govornog područja književna moda, te da posjeduje svoju recepcijsku samo-po-sebi-razumljivost.⁴ Recepcija je, već po svojoj naravi bila dvojaka: artikulirana je s jedne strane u brojnim referiranjima na Nietzschea, ali i refleksijama potaknutima njegovom lektinom, a mjestimično su Nietzscheove ideje djelovale i na estetsku produkciju, budući da kreativna recepcija pretpostavlja otvorenost prema tuđem djelu. Ovaj drugi, potencirani vid recepcije, bio je znatno rjeđi u generaciji Mladih, te se ne da uvijek sa sigurnošću utvrditi. Pri tom je središnji i teško rješivi problem estetike recepcije lučenje izravnog utjecaja na temelju materijalnih »dokaza« od zajedničkog sudjelovanja dvojice suvremenika u zajedničkoj povijesti ideja.

U širenju znanja o njemačkom filozofu, ne manje i u izgradivanju njegova kulta, važnu je ulogu u zagrebačkim književnim krugovima odigralo posredovanje Georga Brandesa i Hermanna Bahra, velikih autoriteta generacija Mladih. Nešto manju ulogu imala je filozofska katedra, iako ne smijemo zaboraviti djelovanje poštovaoca Nietzschea Alberta Bazale (1877—1947; od 1912. do 1947. profesor filozofije na Sveučilištu u Zagrebu), koji je u sukobima između »Mladih« i »Starih« doduše stajao na strani »Starih«.⁵

³ Na popisu knjižnice uredništva »Mladost« nalazi se 1897: Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*, a 1898: Waldmannova studija, *Nietzsche*. Pokretači i urednici »Mladosti« Dušan Plavšić (1875—1965), Guido Jeny (1875—1952), Oto Kraus (1875—1923), bečki studenti, kasnije esejisti i kritičari svakako su poznavali Nietzschea. I u knjižnici udruženja osječke omladine »Javor« (1865—1925), iz koje je poteklo dosta Mladih (tzv. »osječki krug«: J. Benešić, Ž. Bertić, J. Koharić, D. Prohaska ...) Nietzscheova se djela između 1895. i 1905. stalno naručuju. Usp. Stanislav Marijanović, *Generacije »Mladih« i časopis »Mladost« u pokretu i književnosti hrvatske, slovenske i srpske »moderne«*, Dokumentacijsko istraživanje, Disertacija (pisano strojem), Zagreb 1982, str. 122, 360, 361.

⁴ Godine 1896. Antun Gustav Matoš, na primjer, čita knjigu A. Tillea *Von Darwin bis Nietzsche* i bilježi naslove svih dotad objavljenih Nietzscheovih djela. (A. G. Matoš, *Sabrana djela*, Zagreb 1973, sv. XVII, str. 38 i d. A. G. Matoš već 1906. ismijava naše »Zarathustre i Pršibiševskoviće«. Usp. *Sabrana djela*, Zagreb 1955, sv. 3, str. 462.

⁵ Pismo studenta filozofije Nikole Rotha iz Zagreba upućeno krajem 1932. upravitelju Nietzscheova arhiva u Weimaru Richardu Oehleru govori simptomatično iz perspektive trideset godina kasnije o nepostojanju kontinuiteta u recepciji Nietzschea, posebno u njezinoj adekvatnoj refleksiji u filozofskoj znanosti. Modernističko oduševljenje s kraja 19. i početka 20. stoljeća nije znanstveno konkretizirano. N. Roth se obraća upravitelju Oehleru s molbom da ga informira o literaturi o Nietzscheovu odnosu prema slavenskom svijetu. Poznati su mu Nietzscheovi rani prijevodi srpske narodne lirike iz

Nije pretjerano tvrditi da je filozofija Friedricha Nietzschea duboko obilježila estetske nazore autora moderne, više od djela drugih tada aktualnih mislilaca i književnika.

Najzaslužniji promicatelj spoznaja o Nietzscheu među književnicima moderne, književni kritičar Milan Marjanović (1879—1955) objavljuje godine 1898. u »Novoj nadi«⁶ preglednu studiju o Nietzscheu na temelju eseja G. Brandesa, navodeći i komentirajući sva Nietzscheova djela i biografiju. Ne treba mu zamjeriti što Nietzschea dovodi u usporedbenu vezu sa svojim velikim uzorom H. Taineom. Bio je dobro obaviješten o cijelom Nietzscheovu opusu, ali je teško utvrditi koje je tekstove čitao, odnosno studirao. Marjanovićevo zanimanje za njemačkog filozofa svakako je bilo potencirano i čuvenom Brandesovom studijom, preko koje je generacija Mladih (u njemačkom prijevodu) upoznavala Nietzscheovu biografiju i opus. U časopisu »Život« Marjanović je objavio 1900. godine još jedan članak pod naslovom *Friedrich Nietzsche*⁷, zatim i nekro-

1864. godine, za školovanja u Pforti. »Nije mi poznat nitko kod nas tko bi se specijalno bavio studijama o Nietzscheu«, piše N. Roth »ali njegova je filozofija kod nas jako poznata. Profesor filozofije na Sveučilištu u Zagrebu, Dr. Bazala, vrlo poštuje Nietzschea. Ponajviše kod mladih ljudi, i u književnosti, iako u njoj prevladavaju socijalna strujanja, primjećuje se Nietzscheov utjecaj.«. (Pismo N. Rotha od 8. XII. 1932. čuva se u Nietzscheovom arhivu u Weimaru, signirano je 72/1777.) Uvidom u Nietzscheovu korespondenciju, kao i pisma koja su njegovi štovatelji upućivali Arhivu (Goethe-und Schiller-Archiv) nakon filozofove smrti 1900. godine, ustvrđujemo da nema tragova pisama hrvatskih modernista. U poslovnim knjigama Arhiva nalazimo godine 1921. bilješku upravitelja R. Oehlera da su tijekom godine (kao i prijašnjih) Arhiv posjećivali brojni posjetioci iz svih europskih zemalja, često i iz Srbije, poimence se spominje Velizar Godjevat. Iz godine 1939. sačuvan je i dragocjeni dokument koji govori o literaturi i prevođenju Nietzschea u nas. To je odgovor knjižare »Kugli« iz Zagreba upućen na molbu R. Oehlera da mu dostavi podatke o prisutnosti Nietzscheovih djela u našim knjižarama. Navode se studije Branislava Petronijevića i Gjura Richtera, kao i opaska »Osim toga u različitim časopisima postoji veliki broj članaka o Nietzscheu. Sakupiti sve te članke predstavljalo bi veliki bibliografski rad«. (Pismo knjižare »Kugli« od 22. II. 1939, signirano je u Nietzscheovom arhivu u Weimaru 72/1789). Taj bibliografski pothvat ni do danas nije potpuno okončan. Građa za kompletnu Nietzscheovu bibliografiju još se sređuje u Arhivu u Weimaru, pa će se možda jednog dana pokazati da je korespondencija, ako ne s Nietzscheom izravno, onda s Arhivom, bila intenzivnija nego što danas mislimo. Kritičko studijsko izdanje Nietzscheove korespondencije izdavača Colli/Montinari rezultat je svjesnog izbora. Izvjesno je da su hrvatski izdavači i nakladnici korespondirali s Arhivom radi stjecanja prava na prevođenje, tako na primjer osječki knjižar i nakladnik Radoslav Bačić (1875—1931).

⁶ Milan Marjanović, *Friedrich Nietzsche*, »Nova Nada«, 2/1898; br. 4/5, str. 180—183.

⁷ Milan Marjanović, *Friedrich Nietzsche*, »Život«, II, br. 4.

log *Friedrich Nietzsche. Nekrolog* u »Svjetlu«. ⁸ U razdoblju od 1900. do kraja dominacije modernističke estetike u hrvatskoj književnosti, Marjanović se je često pozivao na Nietzschea, točno prosudivši značenje Nietzscheovih revolucionarnih estetskih sudova za poetiku moderne, te u članku *Nazorizam i modernizam* iz 1914. ustvrđuje: »Modernizam je — u principu obuhvatao sve: i one koji su se hvatali Tolstojeva 'le non agir' i Nietzscheove 'volje za moći' i rezoniranja bosjaka Gorkoga i Andrejevljeve 'crvene vizije'; Ibsenova individualizma i Björnsenova patosa zdravlja ...«. ⁹ U istom članku karakterizira Nazora kao pjesnika »premoćne živinske snage 'nadčovjeka', ditirambskog strasnog užitka.« ¹⁰ Trinaest godina ranije 1901. objavio je u sarajevskoj »Nadi« ¹¹ veliku studiju o Janku Leskovaru, u kojoj — sasvim u duhu kritičkih analiza s prijelaza stoljeća — neće moći zaobići usporedbu s fantomom moderne Zaratusstrom: »Raskolnikovljeva je teorija o zločinu davno prije 'Zarathustre' — teorija o nadčovjeku.« ¹² Unutar mita o nadčovjeku kreće se i opaska u kratkom eseju o Kranjčeviću objavljenom 1902. u »Obzoru«: ¹³ »Nietzsche je također, kao i Kranjčević, prevladavao pesimizam vjerom u život, u pobjedu nadčovjeka, time što nije u boli vidio zlo, nego motor napretka, ali i on je najposlije postavio svoju teoriju po kojoj sve što jest već je bilo i bit će baš tako u vječnosti vremena i ograničenosti prostora neizmjereno puta.« ¹⁴ Autor predgovora o Milanu Marjanoviću u *Hrvatskoj književnoj kritici*, Petar Lasta napominje da oko 1900. najmlađi čitaju Brandesovu studiju o Nietzscheu, ali su »od znatnog dojma bili na ovu generaciju Nietzscheovi aforizmi«. ¹⁵ Recepcijska je činjenica da su aforizmi Nietzscheovi odista bili dio književne svijesti Mladih, ali recepcijska površnost i pomodnost značili su samo jedan oblik prisutnosti Nietzschea. Znanstveno utemeljene studije ni-

⁸ Milan Marjanović, *Fiedr. Nietzsche — umro. Nekrolog*, »Svjetlo«, 15/1900, 35.

⁹ Marjanović je u »Književnim novostima« 1914. u br. 6. stampao kratak napis *O modernoj i Nazoru*, a u ovoj je studiji citirano prema nadopunjenom napisu objavljenom u: *Hrvatska književna kritika*, ur. Petar Lasta, Zagreb 1962, sv. III, str. 60.

¹⁰ *Ibidem*, str. 65.

¹¹ Milan Marjanović, *Janko Leskovar, Književna studija*, »Nada«, 1901, br. 1—5.

¹² Prema: *Hrvatska književna kritika*, ur. Petar Lasta, Zagreb 1962, sv. III, str. 140.

¹³ S. S. Kranjčević: *'Trzaji' I, II*, »Obzor«, 1902, 15. IX, br. 215 i 16. IX, br. 212. Ovdje citirano prema: *Hrvatska književna kritika*, sv. III. U svojim studijama o stranoj književnosti Marjanović nalazi Nietzscheov utjecaj u djelu M. Maeterlincku. Tekst *Maurice Maeterlinck* objavljen je prvi put u časopisu »Život«, I/1900, br. 8.

¹⁴ *Hrvatska književna kritika*, sv. III, str. 191.

¹⁵ *Ibidem*, str. 10.

su izostale. U zagrebačkom stručnom časopisu za »učitelje, uzgajatelje i sve prijatelje mladeži« »Napredak« čitamo godine 1900. opširnu studiju Jelice Belović-Bernadzikowske (1870—1946, pedagoški i omladinski pisac, etnograf i prevodilac) *Nietzscheov slog*.¹⁶ Obrazlažući svoje metodološke pretpostavke autorica navodi emfatički da je Nietzsche »literarni dinamitar«,¹⁷ te da je »stvorio novi stil u filozofiji«,¹⁸ čiji je kritički opis i predmetom ove studije. Činjenica da je sama studija kompilacija prema dvojici njemačkih autora (Kleinpetzu i Löbstöcklu) ne umanjuje njezinu informativnu vrijednost. U kojoj je mjeri bavljene Nietzscheom oko 1900. samo-po-sebi-razumljivo u književnim i lingvističkim krugovima potvrđuje i autoričina napomena da je »Napredak« o Nietzscheu kao filozofu pisao 1898. i 1899. Na samom prijelazu stoljeća očito su već na dnevnom redu specijalističke studije. To nije isključiva karakteristika zagrebačkog kulturnog kruga. Ivo Tartaglia javlja se zadarskom »Glasniku Matice dalmatinske« 1902. godine iz Graza pregledom novih njemačkih knjiga, te predstavlja kratko i knjigu Hansa Vaihingera »Nietzsche als Philosoph«.¹⁹ Tartaglia preporučuje lektiru, ali sumnja u djelotvornost pokušaja sistematiziranja Nietzscheovih misli poduzetom u ovom »digest«-izdanju, uz sljedeće obrazloženje: »Da li će to koristiti nauci i uspomeni Nietzscheovoj jako je dvojbeno, Nietzsche i system su dva oprečna pola, ta on je bio perzonifikacija kaosa, bio krvni neprijatelj sistematiziranja, a u tome stoji i dobrim dijelom njegova veličina.«²⁰ Budući da su veze između slovenskih i hrvatskih modernista bile intenzivne, navedimo kao ilustraciju jednog konzervativnog stava o Nietzscheu članak iz ljubljanskog časopisa »Katoliškog obzornika«. Donoseći godine 1904. kompetentni pregled suvremene njemačke dramske produkcije Evgen Jarc dobro je uočio da se ona tijekom zadnjih dvadeset godina razvija pod različitim utjecajima, a to su »darvinizem, socijalizam, Nietzschejev svetovni nazor in vpliv tujih slovstev«.²¹ Da su presudni Nietzscheov svjetovni nazor i filozofija djelovali i izvan njemačkih granica potvrđuju urednici »Katoliškog obzornika« u istom broju časopisa, objavljujući ospežnu filozofsko-teološku raspravu pod naslovom »Nietzscheov nadčlovek in krš-

¹⁶ »Napredak« 41/1900, br. 36, str. 575—577; br. 37, str. 591—593; br. 38, str. 608—610; br. 39, str. 623—625; br. 40, str. 639—642; br. 41, str. 655—657.

¹⁷ »Napredak«, 41/1900, br. 36, str. 576.

¹⁸ »Napredak«, 41/1900, br. 37, str. 591.

¹⁹ Ivo Tartaglia, *Nove knjige — Pozorište*, »Glasnik Matice dalmatinske«, 2/1902—03, br. 2, str. 193—197.

²⁰ *Ibidem*, str. 195.

²¹ Evgen Jarc, *Moderna nemška drama, (Literarna študija)*, »Katoliški obzornik«, 8/1904, br. 1, str. 12—27; br. 2, str. 182—196; br. 4, str. 434—444. Ovdje br. 1, str. 12.

čansko usmiljenje«, u kojoj je mit o natčovjeku podvrgnut argumentiranoj dekonstruktivnoj kritici.²²

Koliko je promicanje, a posebno prevođenje Nietzschea, opasan posao, najbolje je osjetio izvrstan poznavalac djela i misli F. Nietzschea i njemačke literature uopće Milan Čurčin (1880—1960), pošto je godine 1911. objavio prvi dio prijevoda kulturnog teksta *Also sprach Zarathustra* (drugi dio objavljen je 1914), kojim su se služili i hrvatski modernisti. Dok ga Isidora Sekulić u »Brankovom kolu« suzdržano hvali kao »jedan datum u našoj prevodnoj književnosti«,²³ u istom će ga časopisu, u broju 4. godine 1912. David Pijade, i sam dobar poznavalac i čest prevodilac Nietzschea (posebno dijelova teksta *Also sprach Zarathustra*), podvrći razornoj kritici,²⁴ koja je ubrzo prešla granice Sremskih Karlovaca. Kritičar se potrudio da sastavi listu Čurčinovih »krivih prijevoda«, od kojih su neki primjeri kao »tople krastavice« postali općim mjestom, i citirani kao kalambur u beogradskim književnim časopisima. David Pijade je svoj prvi prijevod iz *Also sprach Zarathustra* objavio pod naslovom *O drvetu i na brijegu* u časopisu »Srđ« godine 1905.²⁵ Među prevodiocima Nietzschea iz Hrvatske najčešće se javljaju u periodici prvog i drugog desetljeća 20. stoljeća Franjo Tugomil Šojat i Filip Smolčić. Prvi je prijevod iz *Also sprach Zarathustra* objavio Leon Koen u »Ogledu« godine 1894.²⁶ Godine 1912. Čurčinov je prijevod porazno ocijenio i Jovan Kangrga u »Delu«.²⁷ Predbacuje

²² »Katoliški obzornik«, VIII/1904, br. 1, str. 12—27; br. 2, str. 182—196; br. 4, str. 434—444. U skladu s tenorom onog vremena, prisutnom u krugovima katoličkih teologa, Nietzsche je optužen za rušenje tradicionalne slike svijeta, pri čemu je temeljna odlika njezine civiliziranosti upravo i religioznost. Autor Ivan Janežič tvrdi vrlo smjelo: »Če se raztrga ta skupna vez, ki družī človeštvo v Bogu, tedaj zapadne človeštvo prav tisti neusmiljeni okrutnosti, kakršna je vladala v poganstvu. In prav v to pogansko neusmiljenje je zares v naši dobi skušal pahniti človeštvo — filozof Nietzsche!« (br. 1, str. 74).

²³ Isidora Sekulić, *Jedan datum u našoj prevodnoj književnosti*, »Brankovo kolo«, 17/1911, br. 41, str. 641—642.

²⁴ David S. Pijade, *Potuk (ili 'Tako je govorio Zaratustra' preko Dr. M. Čurčina u Silvaplani)*, »Brankovo kolo«, 18/1912, br. 4, str. 122—124; br. 5, str. 156—157.

²⁵ *O drvetu na brijegu (Iz Ničeovog »Zarustre«)*, »Srđ«, 4/1905, br. 11/12, str. 427—429.

²⁶ *Also sprach Zarathustra (Kad Zarustri bi trideset godina...)*, »Ogled«, I/1894, br. 3, str. 93—96; br. 4, str. 115—117. Usp. također *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*, Zagreb (Jugoslavenski leksikografski zavod) 1963, sv. 3, str. 635. i d.

²⁷ Jovan Kangrga, *F. Niče. Tako je govorio Zaratustra. Još koja reč o srpskom prevodu*, »Delo«, 17/1912, LXIII/3, str. 464—468; LXIV/1, str. 139—144; 2, str. 291—303. Zanimljivo je da 1912. »Jutarnji list« donosi prikaz komparativističke studije R. Deliusa o Nietzscheu i Tolstoju. (br. 77, 31. 5. 1912, str. 4).

Ćurčinu brojne materijalne pogreške, kao na primjer da je »Berg« preveo sa »stena«, »heftig« sa »ugojen«, »Müdigkeit« sa »umirenje«. Nakon izlaska drugog dijela prijevoda, u »Književnim novostima« oglasio se Milan Bogdanović (1892) pozitivnom recenzijom koja sadrži i slijedeću ocjenu: »U odličnom prevodu Dr. Milana Ćurčina docenta univerziteta, sa ozbiljno i znalački izvedenom studijom o Ničeovoj filozofiji a u lepom izdanju, knjiga se sama nudi za čitanje.«²⁸ Da hrvatska filozofska i književna publika nije bila potpuno zadovoljna Ćurčinovim prijevodom svjedoči neizravno i pismo koje je 1922. godine osječki novinar i vrijedni prevoditelj njemačke klasične filozofije Viktor D. Sonnenfeld uputio Nietzscheovoj sestri Elisabeth Förster-Nietzsche s molbom za stjecanje prava na prevođenje *Also sprach Zarathustra* na hrvatski jezik (»ins Kroatische«).²⁹

Kontroverzne ocjene cjelovitog prijevoda najpopularnijeg Nietzscheova teksta (ne spominjući naravno Ćurčinove odgovore i polemike koje su odatle proizašle), navodimo prvenstveno kao raznobojne fasete i potkrepu početne tvrdnje da je Nietzsche kod nas intenzivno recipiran u prvom desetljeću 20. stoljeća, te da se specifičnim aspektima njegova jezičnog stila, ne manje naravno i filozofskih teza, povremeno bave i neknjiževni časopisi. Nietzsche je postao nezaobilaznim dijelom modernističke intelektualne svijesti, a bavljenje njegovim tekstovima očit je i pouzdan indikator europejnosti duha Mladih i njihovih suvremenika.

Koja su Nietzscheova djela, međutim, bila poznata i čitana? Jedinstveni odgovor svakako nije moguće dati, onaj koji bi uključivao većinu, vrlo različitih recipijenata. Nietzsche je osamdesetih godina publicirao bez pauze svoja djela: *Der Wanderer und sein Schatten* (1880), *Morgenröte* (1881), *Die fröhliche Wissenschaft* (1882), *Also sprach Zarathustra* (1883—1885), *Jenseits von Gut und Böse* (1886), *Zur Genealogie der Moral* (1887), *Götzendämmerung* (1889). U širokoj i često površnoj recepciji u vrijeme moderne dogodilo se međutim isto ono što je Bruno Hillebrand konstatirao za Nietzscheovu recepciju kod njemačkih autora, naime dominacija svakako ne najboljeg Nietzscheovog teksta *Also sprach Zarathustra*, i fascinacija mitom o natčovjeku. Zarathustrin patos, njegova često prazna retorika, a prije svega nevjerojatno nova i neobična moralna pozicija u svijetu života na mjestu sudara dviju epoha, učinili su ga genuinim prethodnikom europske moderne, tako i hrvatske. Nije naravno slučajno Milan Ćurčin preveo upravo

²⁸ Milan Bogdanović, *Fridrik Niče: Tako je govorio Zarathustra — III. i IV. deo, Beograd 1914*, »Književne novosti«, 1/1914, br. 22, str. 348—349. Citat u studiji na str. 349.

²⁹ Pismo Viktora Sonnenfelda od 9. V. 1922. iz Osijeka čuva se u Nietzscheovu arhivu u Weimaru, signatura 2420.

taj Nietzscheov tekst koji je već na prijelazu stoljeća važio kao kulturni.

Najbolji poznavalac i najtemeljitiји čitalac Nietzschea među hrvatskim književnicima moderne, Antun Gustav Matoš (1873—1914) ne drži *Also sprach Zarathustra* najboljim Nietzscheovim tekstom. Komentirajući Matošev članak: *Život Friedricha Nietzschea*, objavljen u »Savremenuku« godine 1910,³⁰ Vida Flaker komentira u kritičkom aparatu Matoševih *Sabranih djela* i autorovo poznavanje njemačkog pjesnika i filozofa. »Djela Njemačkog pjesnika i filozofa Friedricha Nietzschea (1844—1900) poznao je Matoš vrlo dobro, o čemu svjedoče njegove bilježnice više nego ovaj članak ili pak mnogobrojna mjesta u njegovim tekstovima gdje je Nietzschea usput spominjao. 1896. čita Matoš *Von Darwin bis Nietzsche* Alexandra Tillea; 1898. Nietzscheovo djelo *Jenseits von Gut und Böse, Götzendämmerung oder wie man mit dem Hammer philosophiert* i *Die Geburt der Tragödie*. 1903: *Morgenröte*, 1908: *Also sprach Zarathustra*, 1909: *Der Fall Wagner* i *Die fröhliche Wissenschaft*, djelo za koje je zabilježio: 'Po mom ukusu najbolje djelo N.' Osim toga Matoš je poznao i djelo Emilea Fagueta *En lisant Nietzsche*. — U Matoševoj književnoj ostavštini nalazi se knjiga *Menschliches, Allzumenschliches, Werke*, Bd. II, T. I, II, Leipzig, Naumann, 1897.«³¹ Književnim stilom i poetičkim premisama, a ni cjelokupnim književnim duktusom, Matoš nije »ničanac«, ali imponirala mu je sekularizacija, teza o estetskom imoralizmu, ahistoricističko mišljenje, i iznad svega neakademski pristup filozofiji i umjetnosti koji izvire iz ukupnosti života, kako ih je zastupao njemački pjesnik i mislilac. U Matoševim esejima, polemikama, bilješkama i najrazličitijim impresionističkim zabilješkama, često nailazimo na opaske koje upućuju na tezu da se Matoša duboko dojmio Nietzscheov ateizam i kult umjetničke autonomije. I kod Matoša, kao i većine autora moderne spominjanje Nietzschea najčešće ima karakter uzgrednosti, usporedbe i polemičkog omjerivanja, kao i izrazito aksiomatski naglasak. Tako, na primjer, u tekstu *Profesori*, objavljenom 1904. u Beogradu,³² pri-

³⁰ A. G. Matoš, *Život Fridrika Nietzschea*, »Savremenuk«, V/1910, str. 171—182.

³¹ A. G. Matoš, *Sabrana djela*, Zagreb 1973, sv. IX, str. 255. Na ovom je prostoru nemoguće navesti sva mjesta u Matoševu opusu na kojima spominje i komentira svoju lektiru Nietzschea, ili pak na drugi način referira na njemačkog autora. Spominjanje Nietzschea u vrlo različitim kontekstima najčešće ima aksiomatski karakter, on jest mjera tuđe vrijednosti, prvenstveno kao odmak od konvencionalnog, društveno sankcioniranog, akademskog.

³² »Slobodna reč«, I/1904, br. 175. *Sabrana djela*, Zagreb 1973, str. 94—96.

govara svojim suvremenici profesorima da Nietzsche nikad nije predavao o onome što je pisao. Ovakvih primjera ima bezbroj u Matoševom proznom djelu. Matoševo poznavanje Nietzscheova djela temeljitije je od većine njegovih književnih suvremenika i generacija Mladih.

Zaista se u većine Mladih Nietzsche javlja tek površno, jer je hrvatskom modernom, kao i ostalim europskim književnostima, kružio fantom natčovjeka. Nema autora koji je djelovao u hrvatskoj književnosti u razdoblju od 1900. do 1914. a koji ne spominje Nietzschea u poredbenim i vrijednosnim sudovima. Rijetki su u širokoj matici moderne autori koji su ga poput Matoša poznavali zahvaljujući temeljitoj lektiri. Moralne i estetske dileme oko kojih se vodio njihov fundamentalni sukob sa svijetom životne i književne tradicije Nietzsche je genijalno artikulirao, ali najviše je čitan najslabiji tekst *Also sprach Zarathustra*. Jedan od najmodernijih i najobrazovanijih Mladih, Milutin Cihlar Nehajev (1880—1931) poznavao je Nietzschea i često ga spominjao. Nasljednik Taineove kritičke metode nije nijekao da je i sam (kako kaže u članku *Znanost i poezija*), kao i cjelokupna moderna europska kritika, epigon Darwina, Schopenhauera, suvremenik Haeckela, Nietzschea i Marxa. Vjera u književnotvornost utjecaja, snažno prisutna i kod drugih književnih kritičara moderne, jedan je od razloga Nehajevljeva čestog pozivanja na Nietzschea. Nije naodmet pozvati se na velike europske uzore. U studiji o Janku Laskovaru iz 1900. čitamo: »Sama se naša filozofija baca iz čiste metafizike na život (Comte, Nietzsche) i traži novi moral. Svagdje kontrasti. A budućnost?«³³ A u studiji *Conossa moderne* iz 1906 piše: »Jasno je da je kultus Nietzschea danas znatno oslabio. Ne toliko radi samoga Nietzschea i njegove moralizatorske, premda amoralne tendencije, koliko radi toga što je vrijeme, koje i u filozofiji mijenja svoje ljubimce, postalo ozbiljnije i dublje. Vraćamo se s etike na metafiziku, sa Nietzschea na Kanta. Naravski — kritičari natčovjества uzimaju to kao dokaz potpune reakcije, makar je neosporna istina da smo jednako siti moraliziranja Zarastustre kao i sentimentalizma Mauricea Barresa. Jer se zapravo i ne radi o osobnosti Nietzscheovoj, nego o stvari samoj: hoćemo filozofiju dublju nego što je — pjesnička.«³⁴ Da odnos prema Nietzscheu kod modernista

³³ M. C. Nehajev, *Janko Leskovar*, »Život«, 1900, knj. II, br. 14—18, 54—56. Ovdje citirano prema: *Hrvatska književna kritika*, ur. Šime Vučetić, Zagreb 1964, sv. V, str. 55.

³⁴ Objavljeno u »Hrvatska«, 1906, br. 74 i 75. Citirano prema *Hrvatska književna kritika*, sv. V, str. 74, 75. Stanko Lasić je ipak skeptičan prema Nehajevljevu uključivanju Nietzscheovih estetskih premisa u vlastiti teorijski nazor: »S jedne strane on tvrdi da djelo treba biti krik pjesnikove duše, izraz nijansiranih osjećaja, iskrena ekspresija doživljaja, a s druge strane sa svom se oštrinom obara na impresionizam

nije uvijek bio afirmativan — što govori i u prilog teze o bogatoj i raznovrsnoj recepciji — najrječitije svjedoči stav tradicionalnijeg i u kritičkoj metodi neujednačenog Ante Tresića-Pavičića (1867—1949), zakletog protivnika esteticizma i dekadencije, koji u svojoj široko zasnovanoj studiji *Mane i zapreke u razvitku hrvatske književnosti*³⁵ iz 1899. Nietzschea izravno optužuje da je jedna od zapreka u imenovanom razvitku hrvatske književnosti zbog svojeg dekadentizma, ateizma i estetskog imoralizma: »Jedan luđak, imenom Nietzsche, navijestio se prorokom novog morala, koji osobni interes i osobno uživanje stavlja za vrhovnu svrhu čovjeka, te mu je dopušteno gaziti i rušiti prava iskrnjega a da ne treba biti za to nikome odgovoran, a najmanje savjesti. Glavno je da natčovjek, da onaj koji je jači i bezdušniji, bude velik, a sve ostalo neka trpi, neka bude podnožjem njegove veličine. Nije čudo da je nauka ovoga bijednika, koji čami već preko 10 godina u ludnici, zavrtila mozgom ionako slaboumnim dekadentima i da je postala njihovim evanđeljem. Ta oni i ne traže ništa drugo nego uživanje, razdraživanje živaca i uz to slavu.³⁶ Tresić-Pavičić jednako je nesmiljen prema ostalim »dekadentima« europske umjetnosti; Shelleyu, Byronu, Coleridgeu, Poeu i Baudelaireu. Konzekventni kritičar ih, suprotno matici njegovih suvremenika, smatra bolesnicima, a ne titanima. S jednakim se razornim žarom Tresić-Pavičić okomio na Nietzscheova »učenika« Hermanna Bahra, koji je silno djelovao na »naše secesioniste«. Kritika Nietzschea nije uvijek izvirala iz skepse prema estetskom i idejnom programu Mladih. Prominentni promicatelj modernizma, Milivoj Dežman Ivanov (1873—1940), suorganizator pokreta Mladih u Beču i Pragu i suosnivač »Mladosti«, bio je književnim osjećajem moderni romantik i »antiničeanac«. A. Tresić-Pavičiću danas možemo zamjeriti skucenost u procjeni europskog konteksta hrvatske moderne i temeljno nerazumijevanje Nietzscheove/Zaratustrine pozicije, ali je izvjesno da je bio dobro upoznat sa životom i djelom njemačkog filozofa i do metima njegove recepcije kod modernista. Ujedno ex negativo potvrđuje tezu da je Nietzsche jedan od duhovnih pokretača modernističke svijesti, kako će to kasnije, 1921. godine ponovno konstatirati Boško Tokin u *Svetskom pregledu*,³⁷ članku o počecima mo-

u kritici jer mu je polazna tačka dispozicija kritičara. Nije jasno kako je moguće afirmirati Nietzscheov princip apsolutnog aktiviteta i istovremeno opravdati Schopenhauerov princip pasivnosti.« (S. Lasić, *Nehajevljeve 'Sturm und Drang' (1880—1899)*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, br. 8/1966, str. 31—71. Ovdje str. 57.)

³⁵ A. Tresić-Pavičić, *Mane i zapreke u razvitku hrvatske književnosti*, »Novi vijek«, 1899, tečaj III, str. 174—181 i 288—292.

³⁶ Citirano prema *Hrvatska književna kritika*, sv. V, str. 176.

³⁷ Boško Tokin, *Četiri početka moderne poezije*, »Svetski pregled«, 1/1921, br. 3, str. 12—14.

derne poezije, ponaosob o autorima Baudelaire, Rimbaud, Whitman i Nietzsche («Nadžovek je maksimalnost čovječjeg razvijanja i čovječjeg izraza.»³⁸).

Kozmopolit širokog obrazovanja, Vladimir Čerina (1891—1932) također citira Nietzschea, te se kao i ostali Mladi koristi njegovim imenom kao aksiomom u književnom vrednovanju. Nietzsche postaje metaforom misaone, moralne, zatim i filozofske smionosti. U tekstu *Zaboravljeni pjesnik* o Nikoli Tomazeu, objavljenom 1918. Čerina piše da Tomazeo nije bio filozof po stručnim kvalifikacijama, ali da je imao »neodoljivi čar osobnog i samotnog mislioca, koji je bio sugestivan i zanimljiv, i velik u istim svojim manama. Nema malo njegovih misli koje ne bi potpisao Paskal, prihvatio Niče i propovijedao Tolstoj«.³⁹ Čerina je vjerojatno poznavao Nietzschea na temelju talijanskih prijevoda. U studiji o Janku Poliću Kamovu, objavljenoj 1913. u Rijeci, naslućuje u ovom hrvatskom pjesniku nadarenost sličnu upravo Nietzscheovoj, ako ne pjesnikovim izborom i književnim preokupacijama, onda svakako zajedničkom im tragičnom sudbinom. To je jedna od najtočnijih spoznaja o Nietzscheovoj prisutnosti u hrvatskoj modernj. »Ecce homo! ... Evo jednog hrvatskog Nietzschea, evo jednog našeg Shelleya, evo jednog našeg Ibsena!«⁴⁰ Važan recepcijski signal nalazimo na kraju istog teksta. Čerina se ruga pomodnim književnicima, a moda je između ostalog nalagala spominjanje Nietzscheova imena (govori o pomodnim adeptima Nietzschea, »kojima je svaka prva riječ ja, svaka druga nervi, svaka treća Nietzsche...«⁴¹).

U opusu Janka Polića Kamova (1886—1910) nema materijalnih dokaza o lektiri Nietzschea, ali je ovaj avangardistički pjesnik svakako sudjelovao, ako ne u izravnoj recepciji Nietzschea, onda genijalnom intuicijom u zajedničkom im svijetu ideja. Zajednička duhovna podloga i ne mora neizostavno uključivati recepciju. Roman *Isušena kaljuža*, kojega je prvi dio *Na dnu* pisan 1907, gotovo da se ne može čitati bez podloge Nietzscheova svjetonazora. Inzistiranje na iskustvu jednog čovjeka, dekadentnost, suprotstavljenost postojećem poretku stvari i silni nagon da se on nadiđe, da se stvori novo ja, te da se vlastiti unutarnji svijet podvrgne totalnoj dekonstrukciji koja se često kreće na granici bestidnosti, i koja će ga učiniti transparentnim, roman je koji je, recimo to, nezamisliv bez Nietzschea, iako nije pisan pod njegovim izravnim utjecajem. Ipak artikulira istu fenomenologiju apsolutnog rušenja građanskog moralizma za koje se zalaže i Nietzsche. U koncepciji

³⁸ *Ibidem*, str. 14.

³⁹ Citirano prema: V. Čerina, *Pjesme, proza, članci, eseji i zapisi*, Split 1977, str. 500.

⁴⁰ *Ibidem*, str. 239.

⁴¹ *Ibidem*, str. 291.

glavnog junaka autor inzistira na tjelesnom, organskom, a u prozedu daje snimak junakovih stanja svijesti, u izvjesnom smislu književnu psihoanalizu potenciranog (apsurdnog) dionizijskog stanja, ispunjenog slutnjom smrti. Karakteriziraju ga cinizam, apsolutni individualizam, provokativnost. Ničeanski su prije svega perspektivnost romana i postuliranje amoralizma kao jedinog legitimnog pogleda na svijet, kao i trajna Polićeva kritika samilosti, upravo gađenje nad njom. U pozadini je, kao i kod Nietzschea, ogromno gađenje nad svijetom. Svakako je »najničeanskiji« tekst hrvatske modernističke književnosti Polićeva *Psovka* iz 1905,⁴² kojeg bi bio mogao napisati i Nietzsche sam. Zahvaljujući aforističkom stilu *Psovhe*, obilježenom izrazitom retoričnošću i patosom, kao i autorovom inzistiranju na prevladavanju čovjeka (Nietzscheova ideja o *Überwindung*), *Psovka* bi se uz manje intervencije mogla ugraditi u *Also sprach Zarathustra*. Nije čudno što posljednji stih *Finala* glasi »Sunce je tamo i uskrs i ditirambi leprše zrakom!«.⁴³ Neobična modernost ovog teksta možda i leži djelomično u nepostojanju korespondencije između njega i konkretne povijesne aktualnosti, već u njegovu izviranju naprosto iz *conditio humana*, čiji se pojavni oblici mijenjaju, ali temeljne dileme ostaju iste.

Modernističku, pomodnu i površnu recepciju Nietzschea dekonstruktivnoj je kritici podvrgnuo mladi Miroslav Krleža (1893—1981), svojim kasnijim djelom svakako najkonzekventniji svjesni »ničeanač« hrvatske književnosti, u refleksivnom tekstu napisanom na zalazu moderne, objavljenom pod naslovom *Zarathustra i mladić* u »Savremeniku«⁴⁴ 1914. godine. Ovaj je tekst višestruko značajan. On, kao prvo, razotkriva osnovne odlike recepcije Nietzschea u hrvatskoj književnosti posljednjih petnaestak godina moderne, uspostavlja i istovremeno razbija mit o natčovjeku, koji se duboko dojmio generacije Mladih, te tako jednim potezom provodi rekonstrukciju i dekonstrukciju. Nietzsche kao mit prestaje egzistirati u duhovnim obzorima mladog Krleže, sam autor izgrađuje istovremeno novi pristup prema njemačkom misliocu i pjesniku, to je pristup zasnovan u prvom redu na studiranju tekstova. Samo temeljito poznavanje izvora onemogućuje simplifikaciju i ideologizaciju, kojima je opterećena Nietzscheova baština. Ta je spoznaja vrlo značajna za Krležin daljnji umjetnički razvoj, a govori i o zapanjujućoj zrelosti mladog autora, te o točnoj procjeni modernističke apologije Nietzschea. U ovom se tekstu mijesha nekoliko stilskih slojeva, što je u očitoj opreci s — na prvi pogled — njegovom stilističkom prozirnošću. Očituju se zahvati modernistič-

⁴² *Psovka* je objavljena u piščevoj nakladi 1907. u Zagrebu.

⁴³ *Psovka*, Zagreb 1907, str. 22.

⁴⁴ Miroslav Krleža, *Zarathustra i mladić*, »Savremenik«, IX/1914, br. 6, str. 301—302.

kog esteticizma, ali i njegova prevladavanja, u — danas bismo primijetili — postmodernističkom tonu.

Ovaj je lirski fragment Krležin obračun s ideologiziranim i mistificiranim Nietzscheom. Prostorni okvir susreta između mladića i Zaratustre obilježen je jugendstilom. Autor se ne trudi da ga preciznije odredi, to je isti ubikvitetni prostor kojim se kreće i Nietzscheov Zaratustra. Suton je, zvijezde sjaju na nebu, u daljini se vide klisure kojima luta jeka. Umjetna, plošna priroda strana je dionizijskom virilizmu, u njoj se ne živi, već jedino umire. Osim jeka, Zaratustrinim klisurama odjekuje i grohotni smijeh mladog autora. Usplo je transponirati Zaratustru, najveći mit moderne europske kulture, u skućeni, dvodimenzionalni prostor jedne jugendstil-kompozicije, u kojoj se prorok, vičan beskraj, loše snalazi. Sukob između mladića i proroka odvija se između života i jalove, mrtve spekulacije, otuđene od života i stoga same sebi svrhom. To je implicite i Krležina kritika Nietzscheova larpurlartizma u *Also sprach Zarathustra*, kojem u svojem kratkom tekstu suprotstavlja načelo iskonskog vitalizma. Spoznao je, po Zaratustrinoj preporuci mirisao cvijeće dolina, čija lagana pelud liječe zrakom i truje misli, ali svoju spoznaju ne uspijeva artikulirati, i stoga se obraća učitelju. Sluti, međutim, da je Zaratustra već s onu stranu nespupana spoznavanja i aktivnog djelovanja, i učitelj je ga cinizam ne iznenađuje. Poštujući shematičnost i retoričnost slavnog predloška, Krleža je ovaj susret stilistički modelirao služeći se gotovim modelima. Retoričnost teksta je i njegov izraziti stilem, a ujedno i onaj element koji objedinjuje njegove različite slojeve, od površinsko-prikazivačkog do značenjskog i referencijalnog, uz stalnu prisutnost autorovih refleksija na temu književnih i likovnih predložaka. Svjesni i intencijalni déjà-vu ovog teksta ujedno reflektira i Krležin stav prema hrvatskoj modernoj i kritički je vrednuje kao epohu koja je robovala estetskim ideologijama.

Kad je u pismu Vasi Stajiću, poslanom iz Zagreba 16. XII. 1919, Antun Branko Šimić (1898—1925) napisao: »Jer osim s tomovima Kanta, Nietzschea, Hartmanna, ne opštim gotovo ni s kim«,⁴⁵ izvjesno je da je temeljito proučavao Nietzscheove tekste, jer su na njega ostavili duboki dojam kojeg će rado priznati u svakoj prilici, posebno u svojim esejima i polemičkim obračunima. Tako je u prikazu *Vidrićevi stihovi* iz godine 1922. Šimić iskoristio Nietzschea kao argument protiv Matoša često nekritič-

⁴⁵ Ovaj citat, i svi sljedeći iz djela A. B. Šimića prema izdanju: A. B. Šimić, *Djela*, ur. Dubravko Jelčić, sv. I, i II, Zagreb 1988. (Ovdje sv. II, str. 559.) Kao i A. G. Matoš i A. B. Šimić često se poziva na Nietzschea, u svim svojim većim člancima i esejima, npr. *Ljubomora* iz 1918, *Meštrovijevo kiparstvo* iz 1920, *Vincenzo Cardarelli* iz 1923, *Umjetnik i filolog* i *Karl Kraus* iz 1924, *Dada* (postuma), *Journaille* (postuma).

kog pozivanja na književne i filozofske autoritete: »Matoš ga je taj put usporedio i sa samim Nietzscheom i Stendhalom — što se, uostalom, može objasniti samo poznatom Matoševom manijom da uspoređuje svakoga sa svakim.«⁴⁶ Vidrićeva himnička poezija s mitološkom i povijesnom tematikom motivički je donekle bliska Nietzscheovoj poeziji. Bliskost ipak nije posljedica Nietzscheova utjecaja, već naprosto artikulacija modernističkog vitalizma. S druge strane, Vidrićevo je esteticističko inzistiranje na savršenoj formi i lirskoj harmoniji suprotno Nietzscheovu razbijanju lirskih kanona.

Značajna je Šimićeva opaska koja se odnosi na suvremene prijevode Nietzschea, i iz koje se jasno očituje autorovo iskreno zanimanje za recepciju njemačkog filozofa, shodno tome i za moguće stranputice kojima ta recepcija može krenuti zbog loših prijevoda. Tekst je objavljen pod naslovom *Prijevod filozofije*⁴⁷ u »Kritici« godine 1920. Donosi ocjenu prijevoda knjižice *Filozofijski problemi* danskog filozofa Harald Höffdinga (1843—1931), autora Milana Sevića. Izdanje je objavljeno u Zagrebu 1919. kao 49. svezak Knjižnice za učitelje. Autor se također osvrće i na dvije (prevedene) knjige Henrija Bergsona u izdanju poznatog izdavača filozofskih prijevoda Knjižnice Cvijanović iz Beograda godine 1920. Svoju recenziju Šimić, međutim, indikativno zaključuje »slučajem F. Nietzschea« sljedećim riječima:

»Ima jedan filozof, čijih je nekoliko knjiga prevedeno u naš jezik, i čiji slučaj treba spomenuti. Friedrich Nietzsche.

Meni nije jasno zašto su naši prevodioci Nietzschea prevodili Nietzschea. U predgovorima kojima su oni popratili svoje prijevode vidi se manje ljubavi, manje simpatije (izuzev, možda, jedinog gospodina Čurčina) negoli ravnodušnosti (i same ironije) prema ovom filozofu: dakle, nisu prevodioci iz ljubavi ili simpatije. Postoje vjerojatno i drugi motivi, ali meni se čini da su oni ponajprije htjeli da dokažu kako je Nietzsche zbilja neprevediv. I da jedan naš list (Jugoslaven-ska njiva) može štampati da je Nietzscheov Übermensch nešto kao naš Kraljević Marko, to dokazuje da je već i s toga razloga jezik na kojem je to nekažnjeno napisano, još nedostojan da primi u sebe tu filozofiju.«⁴⁸

Šimićeva negativna procjena i strah od zloupotrebe Nietzscheova »Übermenscha« pokazali su se dalekovidnima. To je uostalom

⁴⁶ *Ibidem*, sv. I, str. 444.

⁴⁷ A. B. Šimić, *Prijevod filozofije*, »Kritika«, I/1920, br. 2, str. 7.

⁴⁸ A. B. Šimić, *Sabrana djela*, sv. II, str. 150.

odlika svih zapažanja ovog autora. A. B. Šimić je više zabrinut za prevodilačke zloupotrebe Nietzschea nego za tekstološku kvalitetu triju prijevoda koji su pravi predmet njegove recenzije. On je uz to, još jedanput, preciznije od Krleže, potvrdio paradigmu recepcije Nietzschea u Hrvatskoj tijekom prvih dvaju desetljeća 20. stoljeća: karakterizira je općinjenost mitom o natčovjeku, nekritičko prihvaćanje tuđih interpretacija i neizbježna ideologizacija Nietzscheovih tekstova, te osim nekih iznimaka, površnost u lektiri.

Nietzschea je na izvorima nedvojbeno upoznao i Milan Begović (1876—1948), koji je studirao i 1903. diplomirao u Beču, te radio kao dramaturg u njemačkim i austrijskim kazalištima. Prejevao je 40 njemačkih dramskih tekstova za hrvatsko kazalište. Svojim poetskim esteticizmom nije međutim sudjelovao u aktivnom uključivanju Nietzscheove baštine u vlastitu književnu produkciju.

Temperamentni i egzaltirani Ulderiko Donadini (1894—1923) »ničeanac« je, slično kao i J. Polić-Kamov, participiranjem u istom svijetu ideja, više nego svjesnim izborom i ciljanom lektirou. Njegovi neobični junaci, amoralisti, cinici, epikurejci, očajnici, uvijek suprotstavljeni društvenoj stvarnosti i normi, doimaju se često kao transpozicija Nietzscheove sudbine. Donadini se i sam doima junakom Nietzscheova nenapisanog romana, rastrojen, labilan, egzaltiran, i sam je mnogima poslužio kao književna tema. Razvio je originalni književni izraz, tematizirajući moralnost kao bezvrijednu kategoriju. Njegova brošura *O mom nemoralu i moralu — gospodina Jurja Demetrovića* (Zagreb, 1919)⁴⁰ istinska je proza na Nietzscheovu tragu.

Nietzsche se očividno uklapa u modernistički avangardizam, proveo je i Mladima blisku sekularizaciju. Nietzscheov biologizam, ahistoricistička ideja kulture, teza o estetskom imoralizmu pali su kasnih devedesetih godina 19. i s početka 20. u hrvatskoj književnosti na plodno tlo. Nietzschea su Mladi često primali pomodno, nekritički, kao kultnog filozofa-pjesnika, kako je nalagala europska književna moda. Većina autora nije u odnosu prema Nietzscheu nadišla razinu diletantizma, a kod svih ni nije postojala dispozicija za recepciju. Najbliži su pak Nietzscheu u književnom izrazu oni autori kojima je imanentna kritika građanskog moralizma i prevladavanje (građanske) egzistencije u korist dionizijske ekstaze (Nietzscheova ideja o »Überwindung des Menschen«); J. Polić-Kamov, Ulderiko Donadini, A. B. Šimić i mladi Krleža svakako više nego Milan Begović ili čak A. G. Matoš. Pri kategorizaciji recepcije Ni-

⁴⁰ Ulderiko Donadini, *O mom nemoralu i moralu — gospodina Jurja Demetrovića*, Zagreb 1919.

etschea u nas dominiraju biografski prikazi, apologetski osvrti i povremeni kritički komentari, i iznad svega mnogo prijevoda. Paralelno teku linije usvajanja i dekonstrukcije. Najveći recepcijski segment predstavljaju pri tom Nietzscheov kulturni tekst *Also sprach Zarathustra* i mit o natčovjeku.

ZUSAMMENFASSUNG

FRIEDRICH NIETZSCHE UND KROATISCHE MODERNE

Die Rezeption Friedrich Nietzsches kennzeichnet wesentlich die Literatur der kroatischen Moderne, v. a. dank der intensiven Lektüre von Nietzsches philosophisch-dichterischen Texte bei den Jungen sowie dank ihrer Disposition für die Einschließung seines Atraditionalismus in die eigene ästhetische Produktion. Nietzsches Kritik des Historizismus, seine Konzeption der Kunstautonomie sowie seine These über den ästhetischen Amoralismus, nicht zuletzt sein unkonventioneller Sprachstil entsprechen den Bestrebungen der Jungen nach der Sezession. Neben dem Dilettantismus und der Oberflächlichkeit in der Rezeption Nietzsches können auch gründliche und kompetente Informationen über Nietzsche, v. a. bei Marjanović, A. G. Matoš, später auch bei M. Krleža und A. B. Šimić gefunden werden. Auch bei den Autoren, bei denen keine Beweise für eine Nietzsche-Lektüre vorhanden sind (J. P. Kamov, U. Donadini), können ästhetische Urteile oder fiktionale Wirklichkeit, die der Ideenwelt Nietzsches nahesteht, festgestellt werden. Zeitweiliger Briefwechsel mit dem Nietzsche-Archiv in Weimar bestätigt den ernsthaften Bezug der Modernisten zum Nietzsche-Kult. Das beste Anzeichen für die Qualität und den Umfang dieses Rezeptionssphänomens sind die Übersetzungen der Texte von Nietzsche, ihre Auswahl und die Kontroversen, die sie begleitet haben. Nach beiden Kriterien befindet sich die Rezeption Nietzsches in der kroatischen Moderne auf dem Niveau, welches sie auch in anderen europäischen Literaturen dieser Zeit erreicht hat.